

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 6, Jan.-Dec. 2022

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری - دسمبر 2022ء، مسلسل شمارہ 6

☆ ڈاکٹر فوزیہ حنیف

RESISTANCE IN PAKISTANI PUNJABI INSHIYA**پاکستانی پنجابی انشائیے وچ مزاحمت****Abstract**

This research article expresses meaningful thought of Pakistani Punjabi writers who always resist against poverty and disappointment, backwardness, economic and social injustice, mutilation of real soul of religious thought, feudalism, mentality of imperialism, Martial law, partition and migration, racialism and gender distinction. They also describe the importance of Punjabi language in their light essays. In fact resistance is a voice of our conscience and when it becomes the voice of whole nation then it becomes powerful enough to change the life of nation. However Pakistani Punjabi writers have also described the resistance against injustice of classification and some falsehood being added in history. The cause of expression of resistance in Punjabi light essay is political oppression and Martial law, lack of love in

relative, impatience and tension of behaviours in society. It is also proved from the review of Pakistani Punjabi light essays that political and social irregularities also affected family setup and psychology of people. Due to these reasons, women are raising voice for their rights and several people express resistance through their suicide, murder and rebellion.

Keywords: Poverty, Economic, Essays, Injustice, Martial Law

دُنیا دی ہرزبان دا ادب بھانویں نظم یا نثر دی صورت وچ گھڑیا ہوئے اس دا مڈھ انشائیے توں ای بھیا تخلیق کار دے دل وچ پہلوں تخلیق دی سدھر جنم لیندی اے۔ تخلیق ایہہ اے ایہ سوال بعد وچ پھٹدا اے۔ جس ویلے دُنیا تے ادب دی کوئی ہیئت موجود نہیں سی اوہ انشائیے ادب دا مڈھلا نقطہ سی۔ انشائیے اوہدوں لکھیا جاندا اے جدوں خیال وچ پکیائی آؤندی اے جہد تعلق شعور نال اے۔ فیر انشائیے پختگی تے طاقت نال گل وچ معنویت پیدا ہوندی اے جیہڑی لکھت راہیں سماج وچ مزاحمتی عمل نوں جنم دیندی اے۔ انشائیے نفسیاتی مزاحمت دے ڈھیر نیڑے اے۔ جہدے وچ تحلیل نفسی دی تکنیک توں متاثر ہو کے انکشاف توں کم لتا جاندا اے۔ انشائیے دا اصل مقصد ذات دا ابلاغ اے جہدے راہیں سماج وچ بدلا لیا یا جاندا اے۔ نرول ڈھنگ نال سماجی ناہمواریاں توں پردہ چکھیا جاندا اے تاں جے لوکائی لکھت توں لاکھ چکن نال ای سماج نوں سدھارن ول دھیان دیون۔ جس پاروں پاکستانی پنجابی انشائیے وچ مزاحمت دا کچھ اگھڑواں اے۔ ناصر رانا ہوراں دے انشائیے ’پینڈا‘ وچ ’ویلا‘ تے ’کچھ چُپ بارے‘ انشائیے وچ مزاحمت بھرویں دسدی اے۔ انشائیے ’ویلا‘ وچ انشائیے نگار نے دوستاں کول ویلے دی کمی دے خلاف مزاحمت کیتی کیوں جے دوست نوں فون کرن تے اوس پوری گل سُنے بغیر ای خدا حافظ کہہ دتا۔ انشائیے نگار نے مشہور بادشاہ تے فلسفی مارکس اور یلیس دی گل بیان کیتی اے پی ’مصرفیت نوں قطع تعلق دا بہانہ بنانا مردانگی نہیں۔‘ لکھاری ویلے دا غلام نہیں ہونا چاہندا جس وچ رشتے ناٹیاں نوں بھلا دتا جاوے تے انسانی ذہن وی متاثر ہووے۔ ویلا حیاتی نال

مشروط اے جے کر بندہ جیوند اے تاں ویلا آپ سیس نوائے گا۔ ایس سلسلے وچ مزاحمت کردیاں درج اے کہ:

”ایسے پاروں میں ویلے نوں اپنے اُپر سوار ہون دی کدی اجازت نہیں
دے سکدا کیوں جے میں زندہ واں تے زندہ رہنا میرا حق اے ایسے لئی
میرے پیر بھائیں رکاب وچ ہون سناؤن والیاں دی گل سنن لئی میرے
کول کھلا ویلا ہے۔“ (1)

انسانی ہوند رشتے داریاں تے دوستاں نوں سمجھن تے اوہناں دی گل سنن اُتے زور دے کے دسیا اے کہ
جیہڑے لوک ویلے دی کمی پاروں دو جیاں دی نگل سُدے تے نہ ای کم آؤندے اوہناں دے خلاف مزاحمت کیتی گئی
اے۔ انشائیے ”کجھ چُپ بارے“ وچ چُپ دے خلاف مزاحمت اے۔ انشائیے نگار موجب ایہو جیہی چُپ توں بچنا
چاہیدا اے جیہڑی سماج وچ مصیبتاں تے اوکڑاں دا باعث بنے۔ عقیدہ دسد اے کہ چپ جنی مرضی مضبوط ہووے سچ
اوس نوں ضرور توڑ دیندا اے۔ کئی تھاواں تے چُپ دے فائدے گنواکے چُپ نوں برائی توں بچن دا وسیلہ جانیا اے جد
کے دل آزاری وی نہیں ہوندی ظلم دے حق وچ چُپ رہن نوں انشائیے نگار بُرا جانیا۔ میاں ظفر مقبول ہوراں دے
انشائیے ”چوہلاں“ وچ انشائیے ”ساڈے چاء“ وچ لفظ ”چاء“ دے حیاتی دے اڈواڈ شععیاں وچ ورتاوے نوں بیان
کیتا گیا۔ جد سماج وچ چاہ پین بارے لوکاں دے رویاں وچ مزاحمت دسدی اے۔ ماں دھی نوں آکھدی اے:

”خورے تینوں کھنڈ نال رَج کیوں نہیں آؤندا۔“ دھی! ”تہا نوں دو جیاں
نوں ای گلاں کرنیاں آؤندیاں نیں کدی اپنی پیڑھی تھلے وی سوٹا پھیر لیا
کرو۔ پتی مفت آؤندی اے؟“ (2)

ایس انشائیے وچ سماجی نظام دی اکائی خاندان وچ معاشی وسیلیاں دی تھوڑ پاروں جنم لین والی معاشی
مزاحمت اے۔ کنول مشتاق ہوراں دی ترتیب دتی انشائیاں دی کتاب ”چونویں انشائیے“ وچ محمد شفیع بلوچ دے
انشائیے ”کھیڈ“ دامنڈھ مزاحمت توں ای شروع ہوندا اے جس وچ بندے دے دُنیا اُتے آؤن توں انکار تے فیر دُنیا
وچ دل لاؤن مگروں واپس جاؤن توں انکار دی گل اے۔ زندگی دے ہر شعبے یعنی دفتر اں، سکولاں، کالج اں غریب امیر،
وڈے چھوٹے عالم جاہل، حکومت تے سیاستداناں وچ ہون والی کھیڈ نوں منظر عام تے لیا کے کھیڈاں وچ جنم لین

والے غلط روایاں دے خلاف مزاحمت کیتی اے۔ عبدالمجید سالک ہوراں دے ”بے حیاواں کنجریاں“ وچ سماج وچ لیتے لیڑیاں کارن آؤن والے بدلاوے اُتے پرانے زمانے دے لوکاں دی مزاحمت دکھائی اے۔ حالانکہ اپنے دور وچ اوہ آپ وی فیشن کردے نیں پر جدنویں نسل نوں ویکھدے نیں تاں اوہناں نوں غصہ آؤندا اے۔ لکھاری نے کچھتر ورھے پہلوں توں فیشن دی گل شروع کر کے زمانے دے بدلن نال سوانیاں دے بانی وچ آؤن والے بدلاوے اُتے وڈیاں بڈھیاں دے مزاحمتی روئے واضح نیں۔ پہلاں بانیاں وچ سادگی سی پر ویلے دے نال بانیاں وچ بدلاوے فیرنگ کرتیاں تے گریاں دے فیشن نے وڈیاں بڈھیاں نوں مزاحمت تے مجبور کردتی جیویں پاکستان بنن ویلے سوانیاں دے پاؤن والے بانیاں اُتے تنقید کردیاں روک تے اٹکا دالکيا عنصر دسد اے۔

”بے حیاواں کنجریاں! پاکستان کیہ ملیا.....! یہناں نوں آزادی مل گئی۔

گُتتاں پٹیاں، طبخ جیہا مونیہ کڈھ کے بزاراں وچ پھر دیاں نیں۔ شرم حیا

اڈ گئی اے“۔ (3)

انشائیے راہیں پنجاب دے خاندانی نظام وچ لیتے لیڑیاں راہیں آؤن والے بدلاوے اُتے سوانیاں دے روایاں راہیں مزاحمت ظاہر کیتی گئی اے۔ عاشق راجیل ہوراں دے ”سوچاں“ وچ انشائیہ ویکھ کبیرا ہسیا وچ سماجی تے سیاسی ناہمواریاں دے خلاف مزاحمتی عمل اے اک بزرگ ’بھگت کبیر‘ ہوراں دے کردار راہیں رون تے ہسن دے عمل توں دسد اے۔ بھگت کبیر ہر ویلے روندے رہندے انشائیہ نگار نے اوہناں نوں ہسان دا پروگرام بنایا۔ ہر واری ناکامی ہوئی کیوں جے جنہاں شیواں نوں دُنیا خوشی دا معیار سمجھدی بزرگ اوہناں نوں دُکھ دا معیار سمجھدا اے۔ لوک ویاہ تے خوش ہوندے نیں پر بھگت کبیر روندے کیوں جے ویاہ توں بعد بندہ اپنے لئی مصیبتاں تے ذمے داریاں آپ سہیردا اے۔ سینے وچ لوک، فلم دے مزاحیہ مکالمے وچ اُستاد نوں گھوڑے دے مونہہ والا آکھن تے سائلے لہنویئے دے رشتے دا احترام مکن تے ہسدے نیں جدکہ بھگت کبیر روند اے۔ بھگت کبیر انشائیہ نگار نال مال روڈ دے اولڈ کیمپس اُتے فرنگی الفرید وولترے دے کالے جسمے نوں پنچ چھہ کالے حبشیاں تے پاکستانیاں نوں ویکھدیاں ویکھ کے اوس دیاں اکھاں وچ اتھر و آگئے مزاحمت ایس طرحاں دسدی اے:

”کنے افسوس دی گل اے۔ اسی غلامی دے پھندے چوں نکل کے وی

اپنیاں حاکماں نوں کنے غور نال ویکھدے آں۔“ (4)

اک واری انشائیہ نگار تے بھگت کبیر ادبی محفل وچ گئے تاں لکھاری مضمون پڑھ رہیاسی جس وچ حق تے سچ دی گل کیتی جاندی اے۔ لکھاری دے عمل وچ موجود منافقت دے خلاف مزاحمتی رد عمل بھگت کبیر دے ہاںسے راہیں دسد اے۔ بھگت کبیر ہوراں دے سماجی ناہمواریاں اُتے ہسن تے جہاں نوں دُنیا خوشی سمجھدی اے اوس اُتے رون دے عمل راہیں مزاحمت کھل کے سامنے آؤندی اے۔ بابو جاوید گر جا کھی ہوراں دے ”کالیاں مرچاں“ وچ انشائیہ ”ماں بولی“ وچ اپنی بولی نہ بولن دے خلاف مزاحمت اے۔ انشائیہ نگار نے انساناں تے جنوراں راہیں دُنیا اُتے چڑیاں، طوطے ہر کسے دی بولی اے چڑی کدی چوں چوں چھڈ کے طوطے دی ٹیں ٹیں نہیں بولدی تے فیر انسان کیوں دھرتی دی بولی نوں چھڈے۔ پاکستان دے صوبیاں سندھ، بلوچستان تے سرحد وچ ماں بولیاں وچ بالال نوں پڑھایا جاندا اے صوبہ پنجاب دے بالال نوں اوہناں دی ماں بولی ’پنجابی‘ توں کیوں محروم رکھیا گیا اے۔ ایس بارے انشائیہ نگار اپنے ماسٹر اگے مزاحمت کردیاں لکھدا اے:

”اک وار تے میں اپنے ماسٹر جی ہوراں نوں پچھ وی بیٹھاں پئی کیہہ گل اے سانوں ساڈی ماں بولی کیوں نہیں لکھائی پڑھائی تے سکھائی جاندی بلکہ اوس دی تھاں اک بلکہ کئی غیر زبانان کیوں لکھایاں پڑھایاں تے سکھایاں جاندیاں نیں؟ ایس اُتے ماسٹر جی ہوراں نے جواب دتا پئی اوہ ایس لئی کہ اسیں سارے صوبے کٹھے رہینے۔ میں پچھیا پئی اپنی اپنی بولی بولن نال کیہہ اسیں وکھو وکھ ہو جاواں گے؟“ (5)

لکھاری ماں بولی بولن، پڑھن، لکھن تے سکھن دا چاہیوان سی کیوں جے ایس نال ای اصل سیہان اے۔ بابو جاوید گر جا کھی ہوراں دے انشائیہ ”امتحان“ وچ امتحانی مرکز اندر طالب علماں تے کئی وڈیاں لوکاں دے خلاف مزاحمتی روئیہ دسد اے۔ کیوں جے کئی طالب علم امتحان دی تیاری نہیں کردے سگوں امتحانی مرکز وچ عملے نوں ڈران تے نقل لئی اپنے نال چاقو، چھری، خنجر تے پستول رکھدے نیں جیویں اوہ امتحان وچ نہیں سگوں کسے جنگ دے میدان وچ جارہے ہون۔ ایہناں غلط روایاں دے خلاف لکھاری مزاحمت کردا اے:

”کدھرے ایہہ نہ ہووے پئی مُنڈا بی اے کر لَوے پراوہ بی اے وی نہ لکھیا

پڑھ سکے۔ کیہہ فیدہ اوس پڑھائی داتے کیہہ فیدہ اوس امتحان دا؟“۔ (6)

انشائیے ”لڑائیاں“ وچ بالالاں برادریاں شہراں مکاں امیراں تے غریباں وچ ہون والیاں لڑائیاں دا ذکر اے جنہاں وچ نہ صرف گھر اُجڑ دے نیں سگن پینڈ، شہرتے ملک وی برباد ہوندے نیں۔ جیہڑے لوک جنگ نال نفرت کردے نیں اوہناں نوں وی ایس لڑائی وچ نشانہ بننا پیندا اے۔ حالات دے خلاف مزاحمت:

”.....میں نکا واں وڈیاں نوں سمجھاتے نہیں سکناں تے نہ ای

زور زوری اوہناں کولوں کجھ منا سکناں صرف اوہناں اگے ایہہ عرض کر

سکناں پئی جے تَساں ای لڑنا ای اس تے بالالاں وانگ لڑو پئی گھڑی پل لئی

آپس وچ لڑو تے مُصلح کر لوو۔ دوچار ہتھ دوسرے نوں لالو تے دوچار

ہتھ دوسرے کولوں کھا لوو۔ پر رب دے واسطے لڑائیاں وچ خطرناک قسم دا

اسلحہ استعمال نہ کرو۔ کسے نوں جانوں نہ مارو۔ ہسدی و سدی کسے دی وتی

نوں نہ اُجاڑو کسے محلے نوں بمباں نال نہ اُڈاؤ۔ کسے بے گناہ دا خون نہ

وگاؤ“۔ (7)

انشائیے نگار دُنیا اُتے اسلحے تے ہتھیار راہیں انسانی جاناں تے وستیاں نوں اپڑن والے نقصان دے خلاف اے تے اوہ پیار محبت نال رہن دی گل کردا اے۔ ”ہلکایا“ وچ عمل گورھا دسدا اے کسے ظالم دے زہری شے کھوان نال اک کتاب لکھا جاندا اے جیہڑا ہستی دے لوکاں نوں وڈھدا اے۔ سارے ہلکائے لوک بچ جاؤن والیاں نوں وڈھن نوں پیندے نیں۔ انشائیے وچ بے حسی تے اندردی ہوس نوں پورا کرن والیاں دی گل کیتی گئی۔ غریباں دے حق اُتے مل ماری بیٹھے اجیہے امیر طبقے دی گل اے جیہڑا طبقاتی کچھ دھرونوں ودھاؤن دی کوشش کردا اے۔ اوہ شیواں دا ذخیرہ کر لید اے پر غریب لئی شیواں مہنگیاں کردیندا اے۔ درحقیقت ہلکایا ہون والفظ علامتی طور تے دو جیاں کولوں اوہناں دا جائز حق کھون والیاں لئی ورتیا گیا۔ انشائیے ”جلوس“ وچ کئی موقعیاں اُتے لوکی اپنے حق لئی جلوس کڈھدے نیں پر جلوس کڈھن والیاں نوں اپنے مقصد بارے صحیح جانکاری نہیں ہوندی جس پاروں اوہ بد نظمی جنم

دیندے نہیں انشائیہ وچ لکھاری دے خیالاں راہیں کجھ لائناں اندر ڈھکیا چھپیا مزاحمتی ڈھنگ دسد اے۔ اک وار اک جلوس کڈھیا گیا۔ جہدے وچ رلت کرن والیاں بڑی توڑ پھوڑ کیتی نالے بد نظمی تے غنڈا گردی دامظاہر اوی کیتا۔ ایہ جلوس ودھدی ہوئی بد نظمی نالے غنڈا گردی دے خلاف کڈھیا گیا سی۔ انشائیہ اندر سماج دے لوکاں دے روڈیاں وچ پائی جان والی ناہمواری بارے طنزیہ ڈھنگ مزاحمت دسدی اے۔ انشائیہ ”کیک“ وچ امیر تے غریب وچکار طبقاتی کشمکش نوں بیان کیتا گیا اے۔ ملک وچ آئے دا بجران آجاوے تے امیر تے کیک کھا کے گزارا کر لیندا اے پر غریب بندے دا برا حال اے۔ ساڈے ملک نوں وی کجھ لوک کیک سمجھ کے کھاؤن دا چارہ کر رہے نیں پر ایس طرحاں نہیں ہون دتا جائے گا۔ جیویں کہ:

”ایہ دھرتی اوہدے ول بھیڑی نظر نال ویکھن والیاں لئی ہن اوہناں دا
قبرستان بنے گی۔ اوہ کسے بھل وچ نہ رہن“۔ (8)

انشائیہ ”ہڑ“ وچ ملک وچ سماجی ناہمواریاں دے ودھن نال تے اوہناں نوں ڈکن بارے مزاحمتی روڈیہ ملدا اے۔ لکھاری بے حیائی، رشوت، ظلم، تشدد تے دہشت گردی ورگے مسئلیاں دے اُپادی گل کردیاں لکھدے نیں:

”.....ساڈے معاشرے وچ بے حیائی دا ہڑ آیا ہو یا اے جہڑا شرم حیا
روڑھ لئی جا رہیا اے۔ رشوت تے سفارش دا ہڑ ادی تے قابل امید واراں
دیاں صلاحیتیاں نوں روڑھی جا رہیا اے۔ بے روزگاری دا ہڑ ساڈے
جواناں دیاں قابلیتیاں نوں روڑھ اپیا اے۔ قتل غارت، ظلم تشدد تے لڑائی
مار کٹا دا ہڑ سڑکاں اتے ساڈا خون وگا رہیا اے“۔ (9)

انشائیہ ”کندھاں“ وچ ملکی ونڈ ویلے اوہناں لوکاں دیاں قربانیاں دی گل کیتی گئی جہاں خون دے بدلے آزادی حاصل کیتی۔ ویری دھرتی اُتے کندھاں کرنیاں چاہندے سن۔ انشائیہ ”پانی“ وچ سماج وچ آؤن والے منفی بدلا دی گل کیتی اے۔ پہلاں لوکی پانی نوں ضائع نہیں کردے سن ملک وچ پانی دی کمی دے باوجود پانی نوں ضائع کیتا جاندا اے۔ انشائیہ دے مجموعے چٹا کاں وچ سیاسی، معاشی مسئلیاں دے خلاف مزاحمت نوں بھرپور انداز وچ بیان کیتا۔ ڈاکٹر محسن مگھیا ناندے ”چٹنا“ وچ انشائیہ ”رکھاں“ وچ مزاحمت دا عنصر دسد اے۔ پیر کول جا کے آکھدی

اے کہ مینوں میرے دشمنوں لکھاں توں لکھ کرن بارے دیو پیراوس نوں ایس پاروں رکھاں دے دیندا اے پئی
کدھرے اوہ اپنا پیرای نہ بدل لووے:

”دشمن دی بربادی دی دُعا دے بجائے جے اسیں ایہ دُعا منگ لیئے جوں
اللہ میاں اوہناں دے دل پھیر چھوڑے تے اوہ دشمنی دی بجائے دوستی
دل ٹر پوون تے ساڈا کیہہ جاندا اے“۔ (10)

ہر کم لئی تعویذ لے لینا پر کوشش نہ کرنا نیک کم دے نال نال محنت کرنا تے ساڈیاں مُشکلاں حل کرنیاں۔
بابو جاوید انشائیے ”باباجی“ وچ ”الاہے“ وچ سماجی سیاسی تے معاشی مزاحمت دارنگ ڈھکے چھپے ڈھنگوں ملدا اے۔
کسے دے گھر گئے پروہنے بال جدوں کم خراب کرن تے اوس ویلے دے الاہے دیندے نیں میزبان جد بال نوں
کچھ نہیں آکھ سکدا تے اوہ دے ماں پیو نوں الاہا دیندا اے۔ الاہا دینا مزاحمتی عمل نوں ظاہر کردا اے۔ لکھاری ملک
دیاں سرحد اُتے گوانڈھیاں دیاں جھڑپاں تے بمباری دے خلاف کئی واری سفارت خانے نوں گھلے گئے الاہے
بارے دسد اے جیہد اکوئی حل نہیں۔ سارے روڈیاں دے خلاف انشائیے نگار دی مزاحمت اناج اے:

”کوئی کسے دے گھر نوں ساڑ رہیا ہووے تے اوس ویلے الاہے دین دا
کوئی فائدہ نہیں۔ سگوں سانوں نس کے تے ودھ کے اوس اگ نوں بجھانا
چاہیدا اے۔ ساڈے کئی ویری کدوں دے ساڈے گھر نوں اگ لا رہے
نیں پراسیں اول تے اوس اگ نوں ویکھ ای نہیں رہے جے ویکھنے وی آں
تے فیروی چپ ای رہنے آں“۔ (11)

انشائیے ”دھماکے“ وچ زندگی دے وکھو وکھ شعبیاں یعنی سماجی حوالے نال شب برات دے موقعے تے
لوکاں دے پٹاکے چلاؤن تے دو جیاں دامداق اُڈان، ویاہ اُتے پٹاکے چلا کے اپنی فتح ظاہر کرن، فلماں وچ گنڈا سے
داور تاتے آمریت دے خلاف دھماکیاں دا ذکر ملدا اے۔ ملک اندر ہون والے بمباں دے دھماکیاں دا ذکر اے
جہاں راہیں صرف سماجی سیاسی تے معاشی حالات خراب ہوندے نیں سگوں بساں دفتر اں تے گھراں وچ ہون
والے بمب دھماکیاں راہیں بے قصور تے بے گناہ لوکاں نوں موت دے منہ گھل دتا جاندا اے۔ دُنیا دی تاریخ توں

ظاہر اے پئی دُنیا وچ دُشمنناں وچکار جنگاں ہونیاں تے سزاواں وی قصور واراں نوں دیتیاں جاندیاں۔ اجو کے دور وچ جس طرحاں بے قصوراں نوں سزا دتی جاندی اے اوس دے خلاف انشائیہ نگار مزاحمت کردیاں لکھدے نیں:

”جے اسیں اپنے ایس گھرنوں ہور تباہ برباد ہون تے اگ وچ سڑن توں
بچانا اے تے فیر سانوں اوہناں ہتھاں نوں ضرور لہھنا پینا اے جھڑے
دھا کے کرار ہے نیں۔ اوہناں ہتھاں نوں صرف لہھنا ای نہیں پینا سگوں
اوہناں ہتھاں نوں ہمیشا ہمیشا لئی وڈھنا وی پینا اے۔“ (12)

بے گناہ لوکاں اُتے ظلم ستم کرن والیاں نوں تباہ برباد کرن دی گل کیتی اے کیوں جے لوکاں دے دھا کیاں پاروں ہزاراں جاناں ضائع ہون دیاں نیں۔ دو جے پاسے بد امنی پاروں خوف دی فضا قائم اے۔ دھا کے کرن والیاں نوں ہتھکڑیاں ہونیاں آکھدے نیں پئی بے گناہواں اُتے دھا کے کرن دی تھاں اوہناں اُتے دھا کے کرو ملک وچ بد امنی تشدد تے بھکھ نوں جنم دیندے نیں۔

انشائیہ ”مہنگائی“ وچ ملک وچ لوکاں دی فضول خرچی دے خلاف مزاحمتی ردِ عمل دکھایا گیا۔ انشائیہ نگار نے ملک وچ ایوب خاں، یحییٰ خان، بھٹو، ضیا الحق تے فیر بے نظیر دے دور وچ جنم لین والی مہنگائی دے بھوت دی گل کیتی۔ ایوب خاں دے اخیر دی دور وچ مہنگائی ودھنا شروع ہوئی تے یحییٰ خان دے دور وچ پُنگری۔ بھٹو نے مہنگائی اُتے قابو پاؤن دی کوشش کیتی پر گل نہ بن سکی تے لوک اوہدے خلاف سڑکاں تے نکل آئے اوس دی حکومت مک گئی۔ ضیا الحق دور وچ کسے حد تک مہنگائی تے قابو رہیا جد کہ بے نظیر دے دور وچ مہنگائی فیر ودھ گئی تے ماڑے لوکاں دا بُرا حال ہویا۔ اک پاسے ملکی انتظامیہ راہیں مہنگائی ودھن تے گھٹن اُتے چانن تے دو جے پاسے لوکاں دے غلط رویے نوں ظاہر کیتا جیہڑے اپنے آپ نوں سوکھیاں دین لئی گھٹ آمدنی دے باوجود مہنگیاں تے لوڑتوں ودھ شیواں خرید کے معاشرے وچ بے سکونی نوں جنم دیندے نیں۔ انشائیہ اندر انشائیہ نگار اپنے وسائل موجب بنیادی لوڑاں نوں پورن داسبق اے ملک وچ فضول خرچی تے آپ کیتی مہنگائی دے خلاف مزاحمت اے۔

انشائیہ ”واہ واہ“ وچ پرانے زمانے وچ لوکاں دے بادشاہ دے ہر عمل اُتے واہ واہ کرن توں گل چھوئی تے مشاعریاں وچ لوکاں دے شعر سمجھے بغیر واہ واہ کرن دے خلاف مزاحمتی عمل دسد اے۔ انشائیہ وچ جمہوری دور وچ

واہ واہ دے ودھن اُتے وی مزاحمت انشائیہ نگار موجب وزیر تے بادشاہ دی ہر کوئی واہ واہ کرداتے فیر سمجھد اے پئی اوس دا اخیر ویلا نیڑے اے۔ انشائیہ نگار نے انشائیے وچ سماجی تے جمہوری نظام وچ پائے جان والے خوشامدی روئے دے خلاف مزاحمت کیتی اے۔ انشائیے ”سزا“ وچ تعلیمی نظام، گھر وکی زندگی، فلماں، اخباراں دے چنگے معیار دے نہ ہون نوں اک سزا آکھیا اے۔ بھرے بازار وچ لٹ مار زانیاں دے انخواتے اوہناں دی بے حرمتی تے بے گنا ہواں دے خون دے خلاف مزاحمتی رد عمل اختیار اے جیویں:

”جدوں جرم حد توں ودھ جان ہر پاسے انھی پے جاوے۔ بندے دا کوئی
مل نہ رہ جاوے۔ اوہدی عزت پیراں وچ رن لگ پوے تے فیر او تھے
دے حاکماں لئی قصور واراں نوں سزا دینا فرض سگوں ثواب بن جاندا اے
تاں جے بد امنی کئے۔“ (13)

سماج وچ ودھدے جرم تے انسانیت سوز واقعاں دے خلاف مزاحمتی روئے پاروں اج دے دور وچ کسے دی عزت محفوظ نہیں لٹ مار عام اے جس پاروں سماج وچ بد امنی اے۔ انور علی دے ”کالیاں اٹاں کالے روڑ“ وچ انشائیے ’موتی‘ تے ’کالیاں اٹاں کالے روڑ‘ مزاحمتی ڈھنگ وچ نہیں۔ ”موتی“ انشائیے وچ کتے دی گل اے جس نوں کریم پورے دے منڈے پھڑ لیاے پر پلٹت سمجھ کے نہ رکھیا۔ لکھاری نے اپنے ماں بیونوں منا کے کتا گھر رکھ لیا۔ اک دن کوئی اوہدے کولوں موتی لین آیا تاں ظفر نے اوس نوں کتا نہ دتا جد لڑائی نہ کی تے کتا اوس دی راہ وچ مزاحمت بنیا۔ لکھاری لکھدا اے:

”جدوں ظفر میرے نال اپی بولیا تے موتی میرے ہتھوں سگلی چھڑا کے
اوہدی شلووار پھاڑ دتی تے مڑ آ کے تھڑی اتے میرے برابر کھڑا ہو گیا۔ موتی
ظفر دی شلووار پھاڑ کے جھگڑے دا فیصلہ تے دو ٹوک کردتا۔“ (14)

انور علی ہوراں انشائیے وچ پاکستان بنن توں پہلوں دے مذہبی تے سیاسی حالات نوں بیان کیتا جس وچ مسلم لیگ تے مجلس احرار السلام نال تعلق رکھن والیاں دیاں کوششاں اُتے چانن پایا گیا۔ لکھاری نے مولوی غلام رسول تے خلیفہ عبدالحمید ہوراں دے کرداراں راہیں ایسے مولویاں دے کردار اُتے ڈھکے چھپے انداز وچ روشنی پائی

جیہڑے اپنے مقصد لئی مذہب دی اصل روح نوں مسخ کر دیندے نیں۔ اک بال دی ایہ مزاحمت، معاشی مسئلیاں دے خلاف اے۔ بہر حال بھٹیاں دی بہار ممکن مگروں بھٹیاں والا بندہ پھل و پچینا شروع کر دیندا اے تے اپنے منڈے نوں مدد لئی نال رکھ لید اے جدوں کارپوریشن والا ٹرک سارے پھل تے مسالے والیاں گڈیاں لے جاؤن لگدا اے تاں بھٹیاں والا بندہ ترے لے متاں کر دے۔ پر کارپوریشن والے اوس دی نہیں مندے۔ اتھے اوس دا پتھر مزاحمت کر دے دسد:

”جدوں ٹرک پیا تے اوہنے مونہہ بھر کے اک بڑی ای گندی گاہل ٹرک

والیاں نوں کڈھی۔“ (15)

انشائیے وچ جتھے عام لوکاں نوں درپیش مہنگائی دے مسئلے نظام دیاں خرابیاں تے سیاسی جبراً تے روشنی پائی گئی۔ او تھے مارشل لاء دے دوران رائے دی آزادی نہ ہون تے اخباراں اُتے قبضے جئے مسئلیاں دے خلاف مزاحمتی عمل نوں وی بیان کرن دی کوشش اے۔ مگدی ایہہ کہ پاکستانی پنجابی انشائیے نگاراں دیاں لکھتاں وچ جذباتی، بولن ڈھنگ ردعمل تے نکلے نکلے جملے پوری معنویت نال سامنے آؤندے نیں۔ اوہناں موضوع نوں داخلیت دے شیشے وچ بیان کرن دا جتن کیتا اے پر غیر رسمی انداز وچ لکھدیاں کسے تھاں بڑی سنجیدگی تے گوہ نال سماجی ناہمواریاں دی نشاندہی کیتی۔ انشائیے ذات دے شعور توں پندہ کردے سماجی، سیاسی، معاشی مذہبی، لسانی، نفسیاتی مسئلیاں دے خلاف مزاحمتی عمل نوں جنم دیندے نیں۔ پاکستانی پنجابی انشائیے نگار سماج اندر جڑت راہیں مضبوط قوم دے چاہیوان نیں۔ کیوں جے مضبوط قوم ای تہذیب یافتہ ہوندی اے تے اپنے ملک دی سالمیت نال بین الاقوامی پدھر اُتے امن قائم کرن وچ اہم کردار ادا کیتا۔

حوالے

- 1- ناصر رانا، پینڈا، لاہور: پاکستان پنجابی فکری سانجھ، 1984ء، ص 28
- 2- میاں ظفر مقبول، چوہلاں، گوجرانوالہ: سائیں مولا شاہ ویلفیئر سوسائٹی، 1985ء، ص 16
- 3- کنول مشتاق، چوٹوئیں انشائیے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 142
- 4- عاشق رحیل، سوچاں، لاہور: گلشن ادب پبلیکیشنز، س ن، ص 68
- 5- بابو جاوید گر جا کھی، کرلیاں مرچاں، گوجرانوالہ: فروغ ادب اکادمی، 1991ء، ص 11-12
- 6- اوہی، ص 30-40
- 7- بابو جاوید گر جا کھی، چٹا کاں، لاہور: ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت، 1997ء، ص 16
- 8- اوہی، ص 31
- 9- اوہی، ص 35
- 10- محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، چلنا، لاہور: ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت، 2001ء، ص 66-67
- 11- بابو جاوید گر جا کھی، باباجی، لاہور: ادارہ پنجابی لکھاریاں، 2003ء، ص 38-39
- 12- اوہی، ص 45-46
- 13- اوہی، ص 118-119
- 14- انور علی، کالیاں اثاں کالے روڈ، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، دو جی وار، 2009ء، ص 107-108
- 15- اوہی، ص 132